

Egyetemi doktori (PhD) értekezés tézisei

**PEDAGÓGUSJELÖLTEK OLVASÁSKULTÚRÁJA
EGY HATÁRMENTI RÉGIÓBAN**

Németh Nóra Veronika

Témavezető: Dr. Mojzesné dr. Székely Katalin

DEBRECENI EGYETEM

Humán Tudományok Doktori Iskola
Nevelés- és Művelődéstudományi Doktori Program

Debrecen, 2013.

Az értekezés célkitűzése, a téma körülhatárolása

Az óvodapedagógusok, a tanítók és a tanárok munkáját, életmódját, motivációit, a nevelésszociológia eszköztárának segítségével, a huszadik században folyamatos kutatói figyelem követte. A kiterjedt szakirodalomból kiderül, hogy a pedagógusok és a pedagógusjelöltek vizsgálatával számos hazai és nemzetközi kutatás foglalkozott az elmúlt évtizedekben. A hazai pedagóguskutatások az iskolai környezetben megfogalmazott elméleti síkok és a napi gyakorlatban tapasztalható jelenségek közötti kapcsolatok és összefüggések fejlesztési lehetőségeire koncentrálnak. A nemzetközi pedagóguskutatásokban a pedagógustársadalom életmódjának, életszínvonalának, értékrendjének vizsgálata kerül a felmérések középpontjába.

Saját, társadalom- és kultúraközpontú érdeklődésünket a pedagógusjelöltek kulturális attitűdje, s azon belül az olvasói tevékenysége keltette fel. Az olvasást Manguellel egyetértésben alapvető emberi tevékenységként értelmezzük, mely nélkül nem érthetnénk meg a körülöttünk lévő világot, nem tudnánk tájékozódni a társadalomban és a mindennapokban. Az olvasás azonban a tanárok esetében ennél többet jelent, hisz a magaskultúra tartalmát, illetve a magas tudományosságot ők juttatják el az új generációkhoz. A hetvenes évek rétegződéskutatásai rámutattak a pedagógustársadalom státusinkonzisztenciájára, melynek legmarkánsabb eleme a magas iskolázottság mellett a magas kultúra, elsősorban az olvasás kiemelkedő fogyasztása az alsóközép szintű gazdasági státus mellett. Az utóbbi két évtizedben a pedagógustársadalom tagjai az iskolázottsági előnyét elveszítették. Ennek magyarázata, hogy korábban a pedagógus hivatás a kevés diplomás pálya egyike volt. Ma már csupán a sok diplomás pálya egy lehetséges, s nem mindig a legpreferáltabb területe. Mindeközben gazdasági státusa nem javult. Kérdés, hogy elvesztette-e a kulturális magatartásban mutatott előnyét is, vagy státusinkonzisztenciája a lesüllyedés irányában szűnt. Az olvasás jelentősége ezért túlmutat a minden olvasó számára biztosított tájékoztató funkción, s státuskijelölő jelentősége van.

Disszertációnkban az olvasási tevékenységet mint kulturális tevékenységet, illetve mint információ- és tudásszerző aktust közelítettük meg. Noha az olvasást elsősorban a szociológia módszerekkel vizsgáljuk, az olvasási szokások vizsgálatát a kultúrafogyasztás művelődésszociológiai aspektusa mellett neveléstudományi problémaként határozzuk meg, így hangsúlyos szerepet kap az olvasásra nevelés kérdése is. Az olvasóvá nevelés problematikáját a család, az iskola és a könyvtár hármas egységében mérlegeljük. Az iskola világában elsajátított olvasás olyan életre szóló eszköztudás, melyet nem vonatkoztathatunk el a tanulástól, s így az olvasást nem vizsgálhatjuk csupán fogyasztási szokásként, az életmód részeként, vagy kulturális attitűdként.

Kutatásunk alapkérdéseit egyrészt azok a tendenciák teszik sürgetően aktuálissá, ami a PISA vizsgálatok eredményei nyomán a lakosság iskoláskorú népessége mellett a pedagógusok, szülők és a témával foglalkozó szakemberek visszatérő problémája az elmúlt évtizedben. A funkcionális analfabetizmus ugyanakkor már nemcsak az iskola mindennapjait érinti, hanem döntő hatása van a munka világában való helytállásra is. Időszerűvé teszi kérdésfelvetésünket a digitális olvasás elterjedése, melyet az információs társadalom természetes velejárójaként élünk meg, azonban jelentősen átrendezi az olvasói szocializáció hagyományosan megismert folyamatát.

Az aktív pedagógusok olvasási szokásainak megismerése Tánczos Gábor hetvenes években született munkája óta foglalkoztatja a hazai kutatókat. Az ezredforduló után a felsőoktatásban tanuló pedagógusjelöltek kulturális magatartásának, olvasási szokásainak felmérése elsősorban az ifjúságkutatásokban és a felsőoktatási hallgatók körében végzett vizsgálatokban kaptak nagyobb figyelmet. Ezek a vizsgálatok azonban nem minden esetben szűkültek le az egyes szakmacsoportok, illetve képzési területek összehasonlító elemzésére. Miközben ki kell emelni ezen alapkutatások érdemeit, mivel kutatási kérdéseink megfogalmazásához hasznos támpontot nyújtottak, az eddigi megközelítéssel szemben jelen disszertáció az olvasási magatartást a szakmaspecifikus szocializáció kitüntetett területként kezeli. Az olvasásszociológiai kutatások tradicionális kérdésfelvetései mellett számos tekintetben alapoztuk empirikus felmérésünket a felsőoktatásban tanulók körében végzett vizsgálatok szemléletmódjára.

Az alkalmazott módszerek

Kutatásunk egy kvantitatív és egy kvalitatív szakaszból állt, s átfogó célja az iskola olvasói szocializációban betöltött változó szerepének megragadása volt. A kvantitatív kutatási szakaszban a pedagógushallgatók olvasással kapcsolatos magatartásának és az olvasóvá nevelésre vonatkozó előzetes szerepértelmezésének felmérésére törekedtünk. A vizsgálni kívánt fogalmak (olvasási magatartás, olvasóvá nevelésre vonatkozó előzetes szerepértelmezés) konceptualizálása és operacionalizálása nyomán a kvantitatív kutatást 2012 tavaszán végeztük. Az adatgyűjtéshez önkitöltős, 53 kérdésből álló online kérdőívet állítottunk össze, melyet a disszertáció mellékletében helyeztünk el. A kérdőív összeállításakor a szociológiai felmérések normáinak megfelelően a következő háttérváltozókra vonatkozó kérdéseket helyeztük el (nem, lakóhely településtípusa, a szülők iskolai végzettsége). A hagyományos művelődésszociológia kérdései közül a kulturális intézménylátogatás gyakoriságát (mozi, színház, könnyűzenei koncert, komolyzenei hangverseny, múzeum / kiállítás, könyvtár) is vizsgálni kívántuk. Az olvasáshoz kapcsolódóan a korábbi kutatások kedvenc szerzőkre vonatkozó kérdését beépítettük a kutatásunkba, az utoljára olvasott művekre, illetve az olvasási szokások gyakoriságát vizsgáló elemekre egyaránt. Lőrincz Judit és Vidra Szabó Ferenc 1994-es, kifejezetten pedagógusjelölteket célzó olvasáskutatásából két kérdést vettünk át változatlan formában, melyek közül az egyik a gyermekkorai olvasásra nevelésről ad számot, míg a másik a pedagógusok által a jövőben közvetített értékeket vizsgálja. A kutatásban felhasznált kérdésekből független és függő változókat képeztük, melyek között az összefüggéseket kereszttáblák elemzésével, csoportátlagok összehasonlításával és szignifikancia próbákkal vizsgáltuk.

Vizsgálatunkat a Partium területén három országban (Magyarország, Románia, Ukrajna), azon belül pedig hat város¹ hét felsőoktatási intézményében végeztük. A vizsgálatba bevont felsőoktatási intézményeket a képzési területük alapján választottuk be a mintába. Az volt a célunk, hogy mind a magyarországi, mind a határon túli területekről képviseltesse magát mind a három képzési terület. A vizsgálatot online kérdőív formájában folytattuk. A kérdőívet az *EvaSys 5.0* szoftverrendszer segítségével szerkesztettük meg, illetve küldtük el e-mailben vagy a

¹Vizsgálati helyszínek: Debrecen, Hajdúböszörmény, Nyíregyháza, Nagyvárad, Szatmárnémeti és Beregszász

NEPTUN elektronikus tanulmányi rendszeren keresztül. A megkeresettek száma 902 volt, ebből összesen 468 értékelhető kérdőívet töltöttek ki a pedagógusjelöltek.

Kvalitatív kutatásunk célja a könyvtárosok és pedagógusjelöltek véleményének, az olvasási tendenciáknak a feltárása volt. Ennek eszközeként a személyes interjú módszerét választottuk. A vizsgálatot 2012 tavaszán egyetemi hallgatók segítségével végeztük. Összesen 17 értékelhető interjú készült el. A kvalitatív megközelítés előnye az volt, hogy a válaszadó tárgyról alkotott vélekedésének feltárása az érvényessége tekintetében további erősítette kutatásunkat. A személyes tapasztalatok, vélemények feltárása hozzájárult ahhoz, hogy a kvantitatív adatokat kellő mélységben tudjuk értelmezni. A vizsgált dimenziók a könyvtáros hivatás választása, a pedagógusok és a könyvtár kapcsolata, a tanulók olvasási magatartása, olvasóvá nevelésük tapasztalatai, a kötelező olvasmányok szerepe valamint a könyvtár funkciójához, lehetőségeihez és jövőjéhez kapcsolódó kérdések voltak.

A kutatás eredményei

Kutatásunkban a pedagógusjelölt hallgatókat három fő dimenzió mentén vizsgáltuk. Első megfigyelési szempontunk alapján megnéztük, hogy **milyen egyéni jellemzőket tapasztalhatunk a pedagógusjelöltek olvasáskultúrájában**. A tudományos diskurzusban ez az olvasásszociológiai megközelítés alapvető jelentőségű. A téma a hazai kutatók (Gereben Ferenc, Nagy Attila és Péterfi Rita), illetve nemzetközi olvasásszociológusok (Denise, Kirsch, Guthrie és Larson) nyomán a szakirodalomban fellelhetők. Úgy véltük, hogy kutatásunkban ez a dimenzió jelenti az összekötő elemet a korábbi kutatásokkal. Ezért több kérdést is felhasználtunk a hagyományos olvasásszociológiai eszköztárból. Az olvasói magatartás dimenziójának feltérképezése során kvantitatív adatok segítségével az olvasás gyakoriságát figyelhetjük meg. Az olvasási eszközök mentén vizsgált olvasási szokások elemzésével igyekeztünk kitapintani a vizsgált populáció átalakuló információszerző gyakorlatát, ezért nem csupán a könyvolvasás gyakoriságát vázoljuk fel, hanem kitérünk számos egyéb írásmegjelenítő eszköz használatára is, mint például az újság- és folyóirat olvasás, az online hírportálok és közösségi oldalak látogatásának gyakorisága. Az olvasás módjának feltérképezésére további két szubdimenziót alkalmaztunk. Az eszközhasználat felmérésének keretén belül az volt a célunk, hogy összehasonlító vizsgálatot végezzünk a hagyományos és a digitális olvasás között. Az olvasás interaktivitását a passzív, befogadó attitűd és az aktív tartalomhasználat (blogírás, fórumozás, közösségi oldalak használata) alapján vizsgáltuk meg.

A kutatás második fő dimenziójában **az olvasói biográfiát, azaz az olvasói szocializáció folyamatának mérföldköveit vettük sorra**. Az olvasásszociológia és az olvasáspedagógia területén több vizsgálat is fókuszált az olvasóvá válás kérdésére, de ezek a vizsgálatok általában nem tekintették kiemelt célnak az olvasásra nevelés feltárását, s nem feltétlen elemezték a folyamatot a szocializáció különböző szcénáin keresztül. Egyesek a gyermekkori mesék szerepére, mások az iskolai olvasás (kötelező és szabadon választott irodalom), vagy az olvasás szabadidős manifesztációira fókuszálnak. Kutatásunkban ezeket a részterületeket átfogó, komplex dimenzióként értelmeztük. Az olvasóvá nevelés informális (családi) és formális (közoktatási) vonulatát a gyermekkori meseélmények és a kötelező olvasmányokhoz való

viszonyulás alapján vizsgáltuk meg. A családi és a saját könyvtártőke mint inter- és intragenerációs mutató jelent meg az egyén olvasáshoz való viszonyrendszerében.

A vizsgálat harmadik dimenziója segítségével **az olvasás és a tanulás kapcsolatát kívántuk megvilágítani**. A pedagógusjelöltek képzésük során alaptevékenységként végzik az olvasást. A tanulás, a vizsgákra való felkészülés módját kutatásunkban két aldimenziót azonosítva vizsgáltuk. A hallgatók által használt online és offline források az olvasói magatartás jellemzésére, míg az originalitás mérőeszközeként megvizsgált primer (eredeti szakirodalom) és szekunder (mások által készített jegyzetek, internetes, bizonytalan eredetű) források már a felhasználói minőség kérdése adnak választ. Az oktatás és nevelés kérdése a pedagógusjelöltek esetében kiemelt jelentőségű.

A hallgatók olvasásra neveléshez való viszonya olyan pályaspecifikus értékeket takar, melyek a hagyományos értékvizsgálatokban nem feltétlenül kerülnek elemzésre. Kutatásunkban ezért kitértünk az anticipatív pályaképből eredő megfontolásokra, melyek a hallgatók általános és szakmai műveltségének megszerzésében szerepet játszhatnak, illetve, amik alapján kimutatható milyen mértékű a pedagógusjelöltek tudatossága és elkötelezettsége az olvasásra nevelést illetően. Ezeket a jellemzőket professzionális és transzmissziós értéknek kezeltük.

Az olvasásszociológiai vizsgálatokban az olvasás tanuláshoz kapcsolódó funkciója nem jelenik meg olyan domináns módon, mint ahogy azt mi kutatásunkban kiemeljük. Ugyanakkor azok a neveléstudományi megközelítések, melyek a tanuláshoz használt infokommunikációs eszközhasználatra fókuszálnak, nem az olvasási tevékenység felől, hanem a funkció irányából vizsgálják a hagyományos és elektronikus tananyag használatát. Úgy véljük, hogy az olvasásszociológia irányából megközelítve újfajta értelmezési és elemzési lehetőségek nyílnak meg. Disszertációnk ebből a szempontból hozzá kíván járulni a művelődés- és neveléstudomány szakmai párbeszédéhez, mely a művelődéstudományon belül az olvasásszociológia, a neveléstudományon belül az olvasóvá nevelés problémaköre között bontakozott ki. Vizsgálati dimenzióinkat is ebben a komplementer halmazban helyeztük el.

1. dimenzió: Az olvasás egyéni dimenziói (gyakoriság, mód, preferenciák)

Kutatási kérdéseink megfogalmazásakor hangsúlyoztuk, hogy az olvasási szokások a kulturális fogyasztáshoz hasonlóan társadalmi réteghez kötöttek. Ráadásul az elmúlt két évtizedben az olvasás módja jelentősen megváltozott: a papír alapú olvasás csökkent, az elektronikus olvasás elterjedőben van. Hunyadi Zsuzsa, Gyenes Edina és Vitányi Iván kutatásaira alapozva feltételeztük, hogy a pedagógusjelöltek olvasáskultúrája társadalmi rétegek szerint különbséget mutat, mégpedig oly módon, hogy a szülői státus és pedagógus pálya belső strukturáltsága mentén lesznek kitapintható különbségek a pedagógushallgatók körében is. Nagy Attila és Gereben Ferenc vizsgálataiból kiindulva ugyanakkor az olvasás módjának generációs átalakulását vélelmeztük a pedagógusjelöltek esetében, ami a rétegek közti különbségek csökkenése irányába hathat.

Az olvasás gyakoriságát vizsgáló adatok alapján elmondhatjuk, hogy az olvasás mennyiségileg nem csökkent, valójában inkább átalakult. A papír alapú olvasmányok (például nyomtatott könyvek, napilapok, folyóiratok) helyett egyre inkább elektronikus forrásokat

használnak a fiatalok. A pedagógusjelölt hallgatók internetezési szokásairól kiderült, hogy domináns szerepet játszanak mindennapi életükben, azaz életmódjuk meghatározó részét képezik. Ebből következik, hogy az internetes olvasás, információszerzés, szórakozás, kapcsolattartás és kommunikáció a vizsgált populációra a háttérváltozóktól függetlenül jellemzőek.

A könyvolvasás esetében még nem tapintható ki markánsan az e-olvasás előnye, azonban a napilapoknál, illetve a folyóiratoknál már az elektronikus forma használata az elsődleges. A hírportálok és online elérhető cikkek, tanulmányok népszerűsége már egyértelműen megjelenik a vizsgált populáció szokásrendszerében. Adataink egybecsengenek a szakirodalom legfrissebb kutatási eredményeivel. Feltételezésünk szerint a pedagógusjelöltek olvasási kultúrájában az elektronikus olvasás szerepe a domináns. Ezt a hipotézist kvantitatív és kvalitatív eredményeinek bemutatásával támasztottuk alá. Lőrincz Judit és Vidra Szabó Ferenc kutatási adataihoz képest azt mondhatjuk, hogy az elmúlt húsz évben olyan nagymértékben elterjedtek az infokommunikációs eszközök, hogy az olvasási magatartás döntő mértékben átalakult.

A statisztikai elemzés során négy tevékenységcsoportot különítettünk el (1. *Információszerzési tevékenységcsoport*, 2. *E-szórakozási tevékenységcsoport*, 3. *Netszociális tevékenységcsoport*, 4. *Könyvolvasási tevékenységcsoport*), melyek alapján elmondhatjuk, hogy a könyvolvasók (akár a hagyományos, akár az elektronikus formát választják) elszigetelt csoportot alkotnak. A tevékenységcsoportok mögött azonban nem tapasztaltunk sem jellegzetes szocioökonómiai, sem kulturális töke-alapú, sem nemi különbségeket. Ebből azt a következtetést vontuk le, hogy a pedagógusjelöltek olvasáskultúrájában nem tapasztalhatók társadalmi és demográfiai törésvonalak, ami a generációs hatásra vonatkozó hipotézist látszik megerősíteni.

A kedvenc olvasmányok és műfajok, illetve a preferált szerzők listája alapján a pedagógusjelöltek szintén tipikusan a fiatal generáció olvasási szokásaihoz állnak közel. Népszerűek a romantikus, a fantasy és a kalandregények. Másszakokkal való összevetésre lenne szükség ahhoz, hogy megvizsgáljuk, hogy az ifjúsági irodalom iránti érdeklődés mögött a pedagógusképzés hatása sejthető-e. Értelmezésünk szerint, mivel az általunk vizsgált populáció átlagéletkora alapján közelebb áll a tizenévesek korosztályához, ez inkább életkori hatás eredménye.

2. dimenzió: Az olvasói biográfia dimenziói

Kutatásunk második dimenziója a pedagógus pályára készülő hallgatók olvasási szocializációjára koncentrált. Bourdieu és Somlai kutatásai alapján azt mondhatjuk, hogy a szocializációnak és a műveltségi kánon átadásának legfontosabb helyszínei a család és az iskola. Kutatásunk második empirikus részében az olvasásfejlesztés szempontjából ezeknek a szocializációs szcénáknak a feladatát, tradícióit és lehetőségeit vázoltuk fel, illetve alakítottuk ki vizsgálati dimenzióinkat.

A szakirodalomban korábban nem kapott elég hangsúlyt az olvasóvá nevelés ágenseinek szerepmegosztása. Mivel az olvasás a nevelés és a tanítás szerves részét, lényegében alapját képezi, kiemelt kérdés, hogy kinek lehet befolyása a folyamatra. Nagy Attila és Péterfi Rita munkái alapján egyértelmű, hogy az elsődleges szocializációs közeg (család) mellett a másodlagos szocializációs színterek (óvoda, iskola) is jelentős feladatokat látnak el az olvasásra nevelés folyamatában. A pedagógusjelöltek ezzel kapcsolatos tapasztalatainak és véleményének

és az iskolai könyvtárosokkal készített interjúk elemzése alapján megerősíthető ez a feltevés. Azonban kutatásunk az iskolai olvasóvá nevelés ágenseinek vizsgálatával rákérdezett arra, hogy milyen szereplők tevékenysége mentén bontható elemeire az iskola ez irányú hatása. A gyermekkori mese (család szerepe) mellett az iskolai élmények, sőt a kötelező olvasmányok hatása is pozitívan alakíthatja az olvasáshoz való viszonyt. A pedagógusok mellett az iskolai könyvtárosok szerepkörét, mozgásterét is igyekeztünk kitapintani. A könyvtáros szakmai csoport érdekei, értékei tükrében erőteljesen megjelenik a pedagógusok felelőssége, hiszen a kötelező irodalom megismerésével önmagában nem feltétlenül válik a gyermekből olvasó felnőtt, de egy jól kiválasztott iskolai olvasmány, vagy egy nyitott, a gyermek- és ifjúsági irodalomban jártas pedagógus pozitív mintája határozottan hozzájárulhat a fejlődéshez. A pedagógusok viszont az iskolai könyvtáros fontos feladatának azt tartják, hogy extracurriculáris keretekben nyújtsanak támogatást az oktatói és nevelői munkához, az olvasóvá neveléshez.

Miközben a pedagógusokkal kapcsolatos elvárások az olvasóvá nevelés tekintetében is kivételesen nagyok, kérdőíves vizsgálatunk adatai alapján azt mondhatjuk, hogy a pedagógusjelöltek nem tartják alapvető feladatuknak az olvasásra nevelést. Ez azért jelenthet problémát, mert Nagy Attila munkatársaival (2011) kifejezetten az olvasás esszenciájára hívta fel a figyelmet. Ha tehát a pedagógusjelöltek nincsenek tisztában azzal, hogy milyen jelentősége van az olvasásnak általában, akkor nem tudják ezt a tevékenységet a megfelelő hatékonysággal végezni. Ennek a szemléletnek a megváltoztatása nem csupán a közoktatás feladata, hanem – véleményünk szerint – a felsőoktatás, azon belül pedig a pedagógusképzés szerves része lehetne.

Feltételezésünk az olvasóvá, olvasásra nevelés ágensei kapcsán beigazolódott, sőt kiegészült a könyvtár döntő szerepével, illetve az egyéb, nem szorosan iskolai környezetben értelmezhető tevékenységek, színterek (vers- és mesemondó versenyek, táborok stb.) jelentős befolyásának megállapításával. A vonatkozó szakirodalom alapján azt feltételeztük, hogy a kötelező olvasmányok listájának szükségességében konszenzus lesz az olvasóvá nevelés ágensei között. A feltételezést a kvantitatív adatok alapján csak részben erősíthetjük meg. A pedagógusjelöltek válaszainak elemzése nyomán kiderült, hogy a fiatalok közel fele az alapkultúra részeként értékeli a kötelező olvasmányokat, miközben a pedagógusjelöltek az olvasmányok kiválasztásában fontosnak tartják a tanár-diák közös véleményalkotását. A könyvtárosok árnyaltabb képet adtak az iskolai tananyagban szereplő olvasmányokkal kapcsolatban. Kiemelték, hogy a tételek egy részét mindenképpen frissíteni kellene. Problémaként említették meg, hogy a fiúk és a lányok nem kapnak nekik megfelelő „érdekes” olvasmányokat, illetve azt is, hogy a pedagógusok nem ismerik az aktuális, modern gyermek- és ifjúsági irodalom olvasmányait. A szelekció, a változtatás pedig csak akkor valósulhat meg, ha a tanítók, tanárok is tisztában vannak azzal, hogy mi érdekli a gyerekeket, fiatalokat, és csak ezeknek a könyveknek az ismeretében lehetséges az értékek mentén történő megalapozott döntéshozatal.

3. dimenzió: Az olvasás tanuláshoz kapcsolódó dimenziói

Empirikus kutatásunk harmadik pillére az olvasási tevékenység tanulásban betöltött szerepéhez kapcsolódik. Az első dimenzió alapján feltárt olvasói magatartásváltozásból kiindulva feltételeztük, hogy újfajta tendenciák várhatók a pedagógushallgatók tanulási szokásaiban, az

információszerzés gyakorlatában és a pedagógus szerepének megítélésében egyaránt. A meglehetősen komplex kérdéskör megválaszolásához az olvasást az oktatás viszonyrendszerébe helyezve aldimenziók mentén próbáltuk meg feltérképezni a pedagógusjelölt hallgatók olvasási attitűdjének tanulásban betöltött szerepét. A tanuláshoz használt eszközök (könyv, internetes forrás, folyóirat) megjelenésének arányát vizsgáltuk meg először. A tanulás minősége szempontjából ugyanakkor fontosnak véltük összevetni a hallgatók által használt források típusait (primer, szekunder). Primer forrásnak tekintettük az eredeti szakirodalom (papír, elektronikus) felhasználását és a saját jegyzet készítését. A szekunder források csoportjába soroltuk a felsőbb évesektől kapott jegyzeteket, az internetről letölthető bizonytalan eredetű, nem tudományos jellegű írásokat, tananyagokat.

Az első dimenzió vizsgálatakor (az olvasás egyéni aspektusai) kapott adatokhoz hasonló tendenciát tapasztaltuk a tanuláshoz használt források esetében is. Feltételezésünk alapján az új olvasás kapcsán új tanulási technikák tendenciáit vélelmeztük. Az olvasás átalakulásával, az elektronikus információszerzés került előtérbe, ami új kompetenciákat, tanítási, nevelési stílust igényel a pedagógusoktól is. A hagyományos értelemben vett tudásátadás helyett az információrengetegben való tájékozódás és a szelekciós képesség kialakítása vár a pedagógusokra. Kérdés tehát, hogy a pedagógusjelölt hallgató kitől tanul meg szelektálni, hogy ő majd másokat sikerrel megtaníthasson. Ugyanis esetükben azzal az erős generációs hatással számolunk, hogy őket még nem tanította senki szelektálni, mert az ő tanáraik nem használták az új típusú információszerző eszközöket.

Az információszerzés elsődleges területe az internet. A hagyományos (papír alapú) könyvek olvasása inkább a szórakozás, kikapcsolódás területén jellemzők. A szépirodalom és a szórakoztató olvasmányok – a könyvtárosokkal készített interjúk alapján – inkább hagyományos formában kedveltek. A tanulás és az információszerzés területe azonban egyre nagyobb mértékben az infokommunikációs eszközök segítségével valósul meg. Ennek megfelelően nemcsak a pedagógusok szerepe, hanem a könyvtárak funkciója is változáson megy keresztül. A könyvtáros-kutatásban is megmutatkozott ez a tendencia. Az elektronikus eszközök, információkeresés új technikai felszereltséget kíván, amit az iskolai könyvtárak nem minden esetben tudnak biztosítani.

Az olvasás tanuláshoz kapcsolódó dimenziójából kiindulva a pedagógusjelöltek olvasásra nevelő szerepkörével kapcsolatos anticipációkat vizsgáltuk meg. A hallgatók vélekedése arról, hogy milyen értékeket tartanak fontosnak a pedagóguspályán, mitől jó szerintük egy tanár, s ebben milyen szerepet szánnak az olvasásra nevelésnek, fontos információ számunkra. Célunk volt, hogy az olvasásra nevelés kérdését a pedagógusjelölt elhivatottsága felől közelítsük meg, s transzmissziós értéként értelmezzük. A tapasztalatok szerint az olvasás jelentősége nem fogalmazódik meg a proirítások között a pedagógusjelöltek véleményében és értékstruktúrájában. Az eredmények tükrében hangsúlyozzuk, hogy az olvasás fontosságát, az olvasóvá nevelés óvodai és iskolai szerepére a pedagógusképzés keretében is szükséges áttekinteni, átértékelni.

Vizsgálatunk újdonságának azt tartjuk, hogy kutatásunk eredményeinek közzétételével hozzájárulhatunk egy kiemelkedően fontos feladatra készülő csoport, a pedagógusjelölt fiatalok életmódjának, kulturális magatartásának, olvasási szokásainak megismeréséhez. Ezeknek az információknak a birtokában a felsőoktatásban tanulók megváltozott tanulási módszereire, gyakorlatára is rávilágítottunk. Az átalakuló hallgatói magatartás újfajta oktatói attitűdöt is

igényel. Mint ahogy az általános és középiskolai pedagógusoknak fontos ismerni az aktuális gyermek- és ifjúsági irodalmat, úgy a felsőoktatásban oktatóknak is követniük kell a hallgatói magatartásváltozás miatt átalakult tanulási attitűdöt, kulturális jellemzőket.

Olvasói tipológia: Elkötelezett és konzumolvasó típusok

Vizsgálatunk három fő dimenziója mentén képet kaphattunk a pedagógusjelöltek olvasási szokásairól, olvasóvá válásuk folyamatáról és a tanuláshoz, illetve a pedagógusattitűdhöz kapcsolódó olvasási jellemzőikről. Úgy véltük, hogy, bár a pedagógusjelöltek populációja meglehetősen homogén társadalmi és kulturális töke alapján formálódik, mégis kimutathatók különbségek. Az nemzetközi olvasáskutatás szakirodalmában jelentős visszhangot keltett, amikor az Applegate szerzőpáros két egymással gyökeresen szembenálló olvasói attitűdtípust fedezett fel a pedagógusok között, ezért klaszteranalízis segítségével mi is megkíséreltük kitapintani azokat a törésvonalakat, melyek bizonyos jellegzetes vonásokat mutatnak a vizsgált populáción belül. Az amerikai kutatáshoz hasonlóan, két olvasói típust tudtunk elkülöníteni. A K középpontú klaszteranalízis nyomán a két típusba közel azonos arányban kerültek be a pedagógusjelöltek. A két csoportot az arculatukat legerősebben meghatározó inputváltozók magas szignifikancia szintje alapján *elkötelezett, olvasásra nevelő* (N=172), illetve *konzumolvasó* (N=243) jelzővel illettük.

Az *elkötelezett* olvasói attitűdbe tartozók legfontosabb jellemzője, hogy olvasási magatartásuk igényesebb, minőségileg magasabb színvonalúnak tekinthető (szépirodalom, történelmi regények) valamint a sajátos értékorientáció mellett speciális műveltségforrást is sejtető vallásos témájú olvasmányok fogyasztása. A konzumolvasói körbe tartozókhöz képest az elkötelezett olvasók alacsonyabb arányban használják az elektronikus médiumokat. A *konzumolvasó* kifejezés is utal arra a fogyasztói attitűdre, mely mind az eszközhasználatban (több elektronikus), mind a műfajok és az esztétikai értékek mentén (lektűr, fantasy irodalom) jellemző a klaszterre. A két elkülönített olvasói típus között nincs szignifikáns különbség a papír alapú olvasmányok fogyasztása tekintetében, ami arra utal, hogy olvasási és tanulási szokásaik jellemzően nem térnek el. Inkább az értékválasztások és a preferenciák szintjén lehet diverzifikációt tapasztalni. Gyenes Edina 2005-ben publikált olvasói tipológiájához képest az általunk felvázolt klasztertipusok nem utalnak társadalmi státuskülönbségekből eredő eltérésekre, de néhány vonatkozás tekintetében említésre méltó jellegzetességek tapinthatók ki.

Ilyen például a nemek közötti eltérés. A női hallgatók esetében az arányok a két csoporton belül kiegyenlítettnek tekinthetők, míg a férfiak sokkal magasabb százalékban tartoznak a konzumolvasói kategóriába. Az óvodapedagógia szakos hallgatókra és a tanítójelöltekre is nagyobb arányban jellemző az olvasás fogyasztói karakterváltozása, mint a tanári mesterszakos hallgatókra. Ezen adat mögött a családból hozott kulturális töke, illetve a művelődéshez való pozitív viszony húzódik meg. Rendkívül figyelemreméltónak tartjuk azt az eredményt, hogy az olvasást és a művelődést a pedagóguspályán szintén az elkötelezett olvasók tartják fontosabbnak, hasonlóan az olvasás örömforrásként való értelmezéséhez.

Az olvasásra nevelés kérdése a családi, kisgyermekkorai olvasói szocializáció alapján nem mutat szignifikáns eltérést, de az iskolai kötelező olvasmányokhoz kapcsolódó pozitív élmények már az elkötelezett olvasói magatartást erősítik pozitív irányban. Az inter- és az intragenerációs

hatások, melyeket a saját, illetve szülői könyvtártőke nagysága alapján vizsgáltunk kifejező módon utalnak az elkötelezett olvasók családból hozott, s azóta is jelen lévő pozitív kulturális attitűdjére. A szülők iskolai végzettsége a kulturális tőke megerősítéseként hozzájárul az olvasói magatartás alakulásához. Adataink az ezzel kapcsolatos feltételezésünket megerősítették, mivel azt tapasztaltuk, hogy a szülők magasabb iskolai végzettsége igényesebb, elkötelezettebb olvasói magatartásban manifesztálódik a tanulóknál.

A magasabb tanulmányi átlag is az elkötelezett olvasókra jellemző. A konzumolvasói kategóriába tartozó hallgatókra inkább átlag alatti, vagy átlagos tanulmányi eredményesség jellemző. A vallásosság tekintetében szintén megerősíthetjük a korábbi kutatásokat, amelyek a vallásos attitűd mögött felsejlő olvasói értékkorientáció különbségeire mutattak rá. Az elkötelezett, azaz minőségileg és értékeiben magasabb szintű olvasási attitűddel jellemezhető pedagógusjelöltek erősebb vallásos miliőbe tartoznak.

Úgy véljük, hogy az olvasói típusok kialakítása és megismerése nemcsak fontos tudományos eredmény, hanem hasznos diagnózisként szolgál a pedagógusjelölteket tanító oktatók számára. Mivel az olvasói magatartás és a tanulási attitűd között szoros kapcsolat van, a felsőoktatási tanulmányok során az elkötelezett és a konzumolvasó típusok lenyomatai megjelennek a kulturális beállítottságban és a pedagógus pálya iránti elkötelezettségben és a pályával kapcsolatos anticipációkban egyaránt.

Összességében elmondhatjuk, hogy vizsgálatunk fő érdeme az önálló kérdésfeltevés (melyet korábbi kutatásokkal és releváns szakirodalommal alapoztunk meg), a saját empirikus adatfelvétel és feldolgozás, melynek során statisztikai módszerekkel (keresztátlalakkal, faktorelemzéssel, korrelációszámítással, klaszterelemzéssel) vizsgáltuk meg kérdéseinket, feltételezéseinket. A felsőoktatásban tanuló fiatalok olvasási attitűdjéről képet kaptunk, de olvasási képességük, szövegértési kompetenciáik felderítésére ebben a kutatásban nem vállalkoztunk. Egy következő kutatásban megkerülhetetlen az olvasási képesség vizsgálata, mivel véleményünk szerint ezzel az attribútummal együtt adhatunk teljesebb képet a hallgatókról, pedagógusjelöltekről. Véleményünk szerint sürgető választ adni arra a kihívásra, hogy a felsőoktatásba – azon belül esetünkben a pedagógusképzésbe – bekerülő érettségizett fiatalok gyakran híján vannak azoknak az alapkompenciáknak, melyek a szükségesek a tananyag szelektálásához, vagy éppen az információrengetegben történő eligazodáshoz. Ezeknek a kérdéseknek a tudományos elemzése olyan adalékul szolgálhat a pedagógusképzésben oktatók számára, mely akár a képzés egyes területeinek megváltozásához is vezethet. Egy másik lehetséges kutatási irány lehet a jövőben a pedagógusképzés szerkezetének és tartalmának áttekintése abból a szempontból, hogy hol, mennyire és milyen mélységben jelenik meg az olvasás kérdése, az olvasásra nevelés problémája, az olvasás átalakulásával járó társadalmi változásokból eredő nehézségek.

A szerzőnek az értekezés tárgyában írt publikációi

- Németh Nóra Veronika (2013): Survey on the Sociology of Reading in the Partium Region. *HERJ* (terjedelem: kb. 32.000 karakter) (Közlésre elfogadva.)
- Németh, Nóra Veronika (2013): Pre-service teachers' reading culture and usage of media. In: Kozma, Tamás – Bernáth, Krisztina [ed.]: *Higher Education in the Romania-Hungary Cross-border Cooperation Area*. Oradea, Partium University Press. 117–135. (Közlésre elfogadva.)
- Engler Ágnes – Németh Nóra Veronika (2012): Fiatal értelmiségiek művelődési magatartása. In: Buda András – Kiss Endre [szerk.]: *VII. Kiss Árpád Emlékkonferencia: Interdiszciplináris pedagógia és a felsőoktatás alakváltozásai*. Debrecen, Debreceni Egyetem Neveléstudományok Intézete. 138–151.
- Németh, Nóra Veronika – Chrappán, Magdolna (2013): The value preferences of pre-service and in-service teachers in the pedagogical activity. In: Györgyi, Zoltán – Nagy, Zoltán [szerk.]: *Students in a Cross-Border Region Higher Education for Regional Social Cohesion* University of Oradea Press, Nagyvárad. 167–185.
- Németh Nóra Veronika (2012): „Mi leszek, ha nagy leszek?” Pedagógusjelöltek pályaválasztási motivációi. *Pedagógiai Műhely – Nyíregyháza*. 2. sz. 27–35
- Németh Nóra Veronika (2012): Az olvasásra nevelés aktuális kérdései és válaszai. *Mediárium*. 1-2. sz. 5–31.
- Németh, Nóra Veronika (2010): Student's cultural consumption in a borderland area. In: Pusztai Gabriella [szerk.]: *Religion and Higher Education in Central and Eastern Europe*. Debrecen, CHERD. 297–308.
- Németh Nóra Veronika (2010): Vallásosság és kultúra. Hallgatók kulturális attitűdje a vallásosság tükrében. In: M. Császár Zsuzsa – Szalai Gábor [szerk.]: *Kálvin – Magyarország – Európa*. Pécs, Publikon Kiadó. 273–282.
- Németh Nóra Veronika (2010): Recenzió "Az olvasás védelmében" c. könyvről (Szávai Ilona szerk. 2010. Pont Kiadó). *Könyv és nevelés*. 2. sz. 34–36.
- Németh Nóra Veronika (2010): Olvasásszociológiai vizsgálat kvantitatív és kvalitatív módszerekkel. In: Kozma Tamás – Ceglédi Tímea [szerk.]: *Régió és oktatás: A Partium esete*. Régió és oktatás sorozat. Debrecen, CHERD. 136–140.
- Németh Nóra Veronika (2009): Művelődés és szórakozás? Alapképzéses hallgatók kultúra-fogyasztási szokásai egy határmenti régióban. In: Forray Katalin – Juhász Erika [szerk.]: *Nonformális - informális - autonóm tanulás*. Debrecen, Debreceni Egyetem. 312–319.

A szerző további publikációi

- Németh Nóra Veronika (2012): A nők esélyei a campuson. *Esély. Társadalom és Szociálpolitikai Folyóirat*. 5. sz. 105–108.
- Bordás Andrea – Ceglédi Tímea – Németh Nóra Veronika – Szabó Anita: „Az egyetem embert képez, nem munkaerőt.” – Diplomás pályakövetés oktatói szemmel. In: Fónai Mihály – Szűcs Edit [szerk.]: *A debreceni Egyetem "Diplomás Pályakövető Rendszerének" főbb eredményei és tapasztalatai 2010-2011*. Debrecen, Debreceni Egyetem. 121-140.
- Pusztai Gabriella – Németh Nóra Veronika [szerk.] (2011): *Útközben. (A Neveléstudományi Doktori Program Évkönyvei; 3.)* Debrecen, University of Debrecen, CHERD. 414 p.
- Németh Nóra Veronika (2010): Új kutatások a neveléstudományokban 2008. *Iskolakultúra* 20. sz. 162-164.
- Németh Nóra Veronika (2010): A bolognai folyamatról közép-európai szemmel. *Debreceni Disputa*. 6. sz. 47–49.
- Németh Nóra Veronika – Ceglédi Tímea (2009): Region and education – Publication series of CHERD research center. *Religion in Eastern Europe*. 29. sz. 35–36.
- Németh Nóra Veronika (2009): Az iskola hermeneutikája. *Mediárium*. 3. évf. 1-2. sz. 129–131.
- Ceglédi Tímea – Németh Nóra Veronika (2009): Az oktatáson innen, a "Partiumon" túl. *Educatio*. 4. sz. 557–560.